

KYRKAN MÅSTE FRIGÖRAS FRÅN STATEN

Av docent GUNNAR HILLERDAL

Är statskyrkosystemet moget för avskaffande? Detta har länge hävdats i radikala kretsar, där man framför allt koncentrerat sig på att angripa kyrkan. Men även från konservativ sida har samma krav förts fram gång efter annan, ehuru både från kyrkans och religionsfrihetens synpunkt.

Konservativa studentförbundet krävde skilsmässa mellan stat och kyrka redan 1957 och senare har kravet också förts fram inom HUF. Många väntar sig, att frågan om skilsmässa mellan stat och kyrka också kommer att tas upp på Högerpartiets riksstämman i år. Problematiken diskuteras i denna artikel av en av de främsta kännarna på området, teol. dr, docenten och rektor Gunnar Hillerdal, HUF-ordförande 1961—63.

Debatten om kyrkans frigörelse från staten — den som ser ett värde i evangelium och kristen förkunnelse säger hellre så fastän talet om skilsmässa blivit gängse — har under senare tid varit ganska ensidig. Radikaler, framför allt av yngre årgång, håller diskussionen vid liv. Den argumentation de använder har på det hela taget hunnit bli traditionell, vilket åtminstone borde beröra dem själv illa. Från kyrkligt håll svaras i regel ingenting. Kyrkoledarna kan från politiker i ansvarig ställning låna ett till synes förträffligt argument: utredning pågår. Den statliga kommittén kan emellertid snart fira tioårsjubileum, och ändå har dess kartläggningar av problematiken ur principiell synvinkel gett magert resultat. Vill man vara ironisk kan man faktiskt konstatera, att det aldrig skrivits så mycket teologi och kyrkohistoria med statligt stöd som sedan utredningen om eventuell skilsmässa mellan kyrka och stat tillkom. Utredningen själv producerar för teologerna betydelsefulla dokument, t. ex. docent Arne Palmquists undersökning om "De aktuella kyrkobegreppen i Sverige".

Många politiker, som tycker hela

skilsmässöfrågan är obehaglig att ta ställning till, tycks vara belåtna med att tiden går. Börjar emellertid inte spelet bli ovärdigt? Det förefaller vara hög tid att både politiker och kyrkoledare tar frågorna på allvar.

Statskyrkan i pluralismens samhälle

Alla vet att statskyrkosystemet egentligen är en kvarleva från statsreligionens tid. "Enhet uti religionen är statens främsta styrka", sade Axel Oxenstierna. Att vara svensk och god lutheran var länge liktydigt.

Statskyrkosystemet fick en första kraftig törn genom frikyrklighetens snabba utveckling. Det räddades genom frikyrkorörelsens stagnation. Numera finns t. o. m. en del frikyrkliga, som vill ha statskyrkan kvar därför att de i den — förmodligen utan grund — ser ett slags garanti för kristendomsundervisning i skolorna, ett slags religiöst minimum åt alla.

Religionsfrihetskravet har emellertid fått ökad tyngd genom tilltagande sekularisering. Ännu 1941 kunde riksdagen under världskrigets tryck uttala att "den svenska linjen är den kristna linjen". Numera säger den minister, som närmast har att vårda kyrkans angelägenheter, att vi har en pluralism av värderingar, vars styrka måste prövas i inbördes uppgörelser. Statsmakten ger alltså inte utan vidare stöd och sanktion åt kristendo-

men. Kyrkans grepp över folket är inte stort. Det vore ett dåligt skämt att anföra aktuell statistik över genomsnittlig kyrksamhet som argument för "folkkyrkan".

Statskyrkosystemet har emellertid många anhängare, som söker nya motiveringar för statens engagemang. Skall man inte i välfärds-Sverige också ge medborgarna erforderlig religiös service?

För kyrkoledare och alla, som tar sin kristendom på allvar, är det sättet att resonera en utmaning eller borde i varje fall vara det. Naturligtvis måste det allmänna sörja för begravningsplatser och i en eller annan form vid behov ge viss service vid jordfästning, vigsel (åtminstone borgerlig) o. d. Men detta motiverar uppenbarligen inte existensen av en evangelisk-luthersk statskyrka vid sidan av frikyrkliga grupper av annan konfession. Bakom talet om "religiös service" ligger ofta något outtalat eller underförstått: det hela skall ske så smidigt som möjligt och utan att individerna på något sätt oroas av kyrkans budskap. Som argument för statskyrkans fortbestånd är hela tanken lika befängd som den ståndpunkt den socialdemokratiska riksdagsmannen Kjellgren för ungefär 10 år sen pläderade för i en radiodebatt: vi behöver en statskyrka, som lämnar människor i fred och som lätt kan kontrolleras, för annars kommer frikyrkor och sekter att bli besvärliga och påträngande, bl. a. rent ekonomiskt.

I det pluralistiska samhället blir det för varje år som går orimligare att statens stöd kanaliseras till ett enda samfund. Det finns förutsägelser om ökad invandring i vårt land innebärande att vi om ett par tre decennier har kanske 50 000 muhammedaner och 150 000 romerska katoliker i Sverige. Redan för de invandrargrupper vi nu har ter sig statskyrkosystemet vidunderligt, inte minst kombinationen av kyrkobokföring och diverse officiella personregister på pastorsexpeditionerna. Katolsk informationstjänst noterade spydigt i ett av fjolårets nummer: "För att utländska studenter och andra inte skall över världen sprida uppgifter om tvångsanslutning till svenska kyrkan, måste antingen alla invandrare genomgå en grundkurs i svensk kyrkohistoria eller det nuvarande systemet i grund förändras."

I välfärdssamhället kan statsmakterna naturligtvis i en eller annan form ge stöd åt kristna samfund som åt andra ideella rörelser. Men argumentationen för en luthersk statskyrka blir för var dag allt omöjligare i pluralismens tidevarv.

Statens grepp över kyrkan

Flertalet statskyrkoanhängare håller fast vid nuvarande system därför att de är rädda för att en fri kyrka kommer att få sämre möjligheter att verka än den nuvarande statsunderstödda folkkyrkan.

Resonemanget är ihåligt av två skäl.

För det första kommer en fri kyrka förmodligen efter en första svår omställningsperiod — en sådan följer ju alltid med organisatoriska förändringar — att klara sig bra. Den sidan av problematiken är inte mitt ämne denna gång. Låt mig bara erinra om att en utomstående iakttagare som statsvetaren professor Carl-Arvid Hessler i sin stora undersökning "Statskyrkodebatten" (1964) skarpt kritiserade kyrkliga debattörer, bl. a. undertecknad, för onödig pessimism i fråga om kyrkans ekonomi. "Man gör orätt ibland kyrkans män... att inte räkna med det nyttillskott av engagement och ansvarskänsla som måste följa med att kyrkan frigörs från förbindelsen med staten" (a.a. sid. 377).

För det andra — och det är ett starkt skäl mot nuvarande statskyrkosystem — är det uppenbart att statsmakten inte särskilt ivrigt sörjer för kyrkans väl. Jag är inte den förste som noterar detta. Kyrkoledare har i flera omgångar uttalat sin oro över utvecklingen under senare tid. "Statens reglerande inflytande särskilt på det ekonomiska området har givetvis inte kunnat göra halt vid kyrkans portar. Denna utveckling har lett till att kyrkan blivit hårdare bunden vid staten nu än den varit under mycket lång tid och mer beroende av de statliga myndigheternas åtgöranden än blott för några decen-

nier sedan". Så skrev biskop Ruben Josefson i boken "Kyrka och stat" 1953. 1955 utkom 1951 års kyrkomöteskommittés betänkande, "Kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter m. m." (SOU 1955: 47). Där kan man bl. a. finna, att en ändring av legislativ praxis skedde på 1950-talet. Från och med den tiden förbigås kyrkomötet i den kyrkligt ekonomiska lagstiftningen. Kommittémajoriteten fann ändringen lämplig. Reservanten, nuvarande ärkebiskop Gunnar Hultgren, hade inte vunnit gehör för sin ståndpunkt. Ett år senare, 1956, skrev dåvarande ärkebiskopen Yngve Brilioth i boken "Vården om kyrkan": "Med växande oro, ja, med pressande vända frågor man sig: Var står vi? Vilken framtid går Sveriges kyrka till mötes? ... Har vården om kyrkan vänts i sin motsats, och har det väsentliga villkoret för kyrkans och statens samliv bortfallit?" Frågorna var närmast föranledda av det sätt på vilket myndigheterna försenade pastoratsregleringen.

Utvecklingen under det senaste decenniet jävar knappast oron som Brilioth uttalade, låt vara att pastoratsregleringen småningom skedde.

Det kan också ha sitt intresse att lyssna till en röst utifrån. Den tyske teologen Heinz Horst Schrey, som 1954 gav ut en bok med titeln "Avgörelsens generation. Stat och kyrka i Europa och det europeiska Ryssland 1918—1953", säger bl. a.

följande. Det kan synas som om den statsunderstödda kyrkan ger kristendomen dess allra största möjligheter att genomsyra ett lands befolkning med det kristna budskapet. Resonerar man så, är man emellertid raskt på väg mot den felbedömning, som katolska kyrkan gång på gång gjort och fått dyrt betala. Man söker säkringar i institutionerna men glömmer att kampen alltid gäller de enskilda människorna. Ju kraftigare försök som göres att säkra kyrkornas rent institutionella basis, desto mer dömes dessa kyrkor till en överklig skuggtillvaro. "I Tyskland tycks kyrkorna förlora desto mer av inre kraft ju mer de vinner av juridiskt-institutionella säkringar". På den anglikanska och den svenska kyrkans skuldkonto måste enligt Schrey skrivas att de blivit "kyrkor med vegeterande, men inte med kämpande övertygelser".

Politiserad

Ett annat argument som statskyrkosystemets anhängare brukar finna betydelsefullt är vad man kunde kalla kyrkans öppenhet. Svenska kyrka får inte bli en aggressiv frikyrka eller sekt. Därför måste den ha viss statlig kontroll.

Även det sättet att resonera är falskt av två skäl.

För det första kommer kyrkans öppenhet att bestå vid en skilsmässa mellan kyrka och stat. Svenska kyrkan blir även som fri kyrka en folkkyrka i samma mening som den

nu är det: den står öppen för alla utan kontroll av bekännelse. Debatten förrycks helt och hållet om man tror att svenska kyrkan skulle ta in medlemmar ungefär som de frikyrkliga grupperna nu gör. De har nämligen en annan församlingssyn än den evangelisk-lutherska.

För det andra är det tvärtom så, att statens inblandning i kyrkans angelägenheter i nuvarande statskyrkosystem riskerar att bli till chikan både för politikerna och kyrkoledningen. Striden om kvinnliga präster är ett dystert exempel. Det råder visserligen inom kyrkan, både bland präster och aktivt engagerat lekfolk, olika meningar om reformen kan förenas med bibeltroheten. Själv pläderade jag hela tiden för kvinnliga präster. Detta är en sak. En helt annan är att även den som fann reformen rimlig att genomföra måste som orimlig avvisa den argumentation som exempelvis ecklesiastikministern (ordet betyder faktiskt från början kyrkominister!) använde sig av. Den 18/3 1958 yttrade han i Andra kammaren: "Frågan om kvinnliga präster är ingen inomkyrklig fråga, så länge vi har statskyrka i vårt land. Det är här fråga om behörighetskraven för statliga ämbeten, även om dessa ämbeten nu råkar vara kyrkliga."

Det är en uppenbart orimlig ordning att en alltmer sekulariserad statsmakt (skiftet vid regeringsmakten spelar därvid ingen roll) skall handha för kyrkan vitala an-

gelägenheter. Kyrkoledningen riskerar därigenom att politiseras.

Situationen har inte blivit bättre av att socialdemokratiska politiker och detta parti närstående direkt krävt "kyrkans bättre anpassning som folkkyrka i vår demokratiska tid" (Arndt Johansson i 1958 års kyrkomöte).

Under storordiga krav på "demokratisering" krävs på sina håll att "folket" skall få göra sin röst gällande i kyrkans angelägenheter. Om därmed bara krävdes ökat lekmaninflytande — Karl Manfred Olsson, s. k. socialetisk expert i Svenska kyrkans centralråd säger att teologer och präster "utgör ingen säker garanti för att lag och evangelium tolkas och drivs på rätt sätt" (Kontakt med kyrkan, 1960, sid. 117) — så skulle ett sådant snabbt och bäst etableras i en från staten skild fri kyrka. Det visar utvecklingen bl. a. i lutherska frikyrkor utomlands. Märkligt nog menar emellertid Arndt Johansson och hans meningsfränder att statskyrkan måste behållas och en demokratisering där genomföras. Tanken har framkallat starka gensagor av bl. a. professor Hessler ("Statskyrkodebatten" 1964 sid. 317). Att den lämnar dörren öppen för kyrkans vidare politisering borde vid det här laget stå klart för de flesta.

Fara i dröjsmål

Man kan finna de anförda argumenten mer eller mindre starka.

Andra finns att anföra, bl. a. rent inomkyrkliga. En frigörelse från staten skulle förmodligen mobilisera det lekmanansvar som nu från många håll efterlyses och därtill på ett helt nytt sätt möjliggöra fruktbara ekumeniska förhandlingar med stora frikyrkliga grupper.

I varje fall behöver det nu på allvar blåsas liv i debatten. Situationen blir sannerligen inte bättre för svenska kyrkan efterhand som tiden går. Det är inte heller troligt att de avgörande besluten blir lättare att ta för statsmakterna, om den religiösa pluralismen förstärks samtidigt med på andra håll tilltagande sekularisering. Alla de parter som vill kyrkan väl — och de är många, tror jag, inom alla partier — borde satsa på att *nu* planera för en avveckling av statskyrkosystemet under sådana former, att övergången till en fri kyrka inte försvåras. Skilsmässan kan även för kyrkan bli en betydligt smärtsammare procedur efter ytterligare ett par decennier av strypt frihet och vegeterande tillvaro.

Hur en skilsmässa skall genomföras är en fråga för sig. Det är i

själva verket knappast svårt att skissera alternativa lösningar, vilka var för sig under en övergångstid ger kyrkoledningen organisatoriskt och ekonomiskt andrum. Där om får emellertid ordas i annat sammanhang.

Det finns ett berömt ord av T. S. Elliot om förhållandet mellan kyrka och stat. Det är, säger han, illa beställt med kyrkan, om den är helt ense med staten, och det är illa beställt med staten, om den är helt oense med kyrkan. Den situation Elliot tecknar beskriver dock inte riktigt läget i en förtvinande statskyrka. Det långsamma kvävandet i administrativ ordning av kyrkans frihet utan att statsmakterna alltid själva synes riktigt förstå vad som är på gång och utan att en sedan årtionden vegeterande kyrka gör annat än sporadiska försök att slå larm gör situationen värre. Då är det illa beställt med statskyrkan. Men inte heller bra med staten. När allt kommer omkring behöver vi nämligen en fri kyrka också för mer livaktiga protester mot människovårdens byråkratisering i statliga sammanhang.